

Ayniyat Defterlerine Göre II. Mahmud Döneminde İstanbul'un İzmir'den Talepleri¹

Zeynep Gürel^{2,3}, Ertan Gökmen⁴

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul'un işesini sağlamak Osmanlı yöneticileri için her zaman çok önemli bir görev olmuştur. İstanbul siyasi ve iktisadi bir merkez olması nedeniyle bünyesinde büyük bir nüfus barındırıyordu. Kendi içinde ürettiği ürünler nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamaya yetmiyordu. Bu yüzden işçilik politikasının gereği olarak İstanbul'un ihtiyaç duyduğu pek çok ürün Anadolu'dan ve Rumeli'den karşılanıyordu. Bu anlamda Batı Anadolu'nun önemli üretim merkezlerinden olan İzmir'den de İstanbul için bazı ürünlerin istendiği oluyordu. Bu çalışmada ayniyat defterleri ışığında II. Mahmud döneminde İzmir'den İstanbul halkının ve ordunun ihtiyaçları için istenen değişik malzeme ve ürünler incelenmiştir. Ayniyat defterlerinde yerel idarecilerden mütesellim, voyvoda, ayan, muhafız, gümrükçü ve kadıya hitaben yazılmış pek çok mektup ve kaime bulunmaktadır. Yerel idarecilere hitaben yazılan bu yazılarda sabundan, kendire, kahveden balmumuna kadar değişik ürünler bulunmaktadır. İzmir için yapılan bu talepler tasnif edilerek çalışmada farklı başlıklar altında ele alınmış ve bu taleplerle ilgili yapılanların seyri ayniyat defterlerindeki bilgiler ışığında ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Ayniyat, İaşe, İstanbul.

Jel Kodu: A10, B19.

Istanbul's Demands From Smyrna During The Reign Of Mahmud II According to the Ayniyat Books

ABSTRACT

The provision of food for Istanbul, the capital of the Ottoman Empire, has always been a very important task for the Ottoman rulers. As Istanbul was a political and economic centre, it was home to a large population. The products it produced within itself were not sufficient to meet the needs of its population. Therefore, as required by the policy of subsistence, many of the products needed by Istanbul were supplied from Anatolia and Rumelia. In this sense, Izmir, one of the important production centres of Western Anatolia, was also asked for some products for Istanbul. In this study, various materials and products requested from Izmir during the reign of Mahmud II for the needs of the people of Istanbul and the army are analysed in the light of the books of ayniyat. There are many

¹Bu Çalışma Prof. Dr. Ertan Gökmen danışmanlığında doktora öğrencisi Zeynep Gürel tarafından hazırlanan *Ayniyat ve Ahkam Defterleri Işığında İzmir Kazası (1808-1839)* adlı doktora tezine dayalı olarak hazırlanmıştır.

²İletişim Yazarı: zeynpegurel.gs@gmail.com

³Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih doktora öğrencisi, (Orcid No: 0000-0003-4036-4223).

⁴Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi (Orcid No: 0000-0001-9189-9960).

letters and kaime addressed to local administrators such as mütesellim, voivode, ayan, guards, customs officials and kadi in the Ayniyat books. These letters addressed to local administrators include various products ranging from soap, hemp, coffee and beeswax. These requests for Izmir have been classified and discussed under different headings in this study, and the course of actions taken in relation to these requests has been tried to be revealed in the light of the information in the books of ayniyat.

Key Words: Smyrna, Ayniyat, Food, İstanbul.

Jel Codes: A10, B19.

1. GİRİŞ

İstanbul'un iaşesini temin etme problemi Bizans İmparatorluğu döneminde şehrin başkent ilan edilmesine kadar gitmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'na uzun süre başkentlik yapmış olan İstanbul'un iaşesini temin etmek Osmanlı yöneticilerinin daima en büyük problemlerinden biri olmuştur. İstanbul siyasi ve iktisadi bir merkez olduğu ve içinde çok sayıda insanı barındırdığı için burada çıkacak herhangi bir huzursuzluk tüm ülkeyi etkileyebileceğinden şehrin ihtiyaçlarının karşılanması devlet yöneticileri için kaçınılmaz bir görev olmuştur (Çiftçi, 2004, s. 154). Bu anlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi politikasında 1500 ile 1800 yılları arasında iaşecilik (provizyonizm) ilkesinin benimsendiği görülmektedir. Bu ilkede, iktisadi faaliyetin tüketiciler açısından amacı mal ve hizmetlerin mümkün olduğu kadar ucuz, kaliteli ve bol olmasının sağlanmasıydı (Genç, 2010, s. 47).

İaşecilik ilkesi gereği zirai üretim yapılan bir bölgedeki halkın ihtiyacı karşılandıktan sonra kalan ürünler İstanbul'a gönderiliyordu (Tabakoğlu, 2014, s. 103). Bu nedenle İstanbul'daki yeniçerilerin ve sivil halkın talepleri Osmanlı İmparatorluğu'ndaki deniz yolu ile ulaşımının mümkün olduğu yerlerdeki tarımsal üretim ve imalatı büyük oranda etkilemiştir. Tahıl, demir ve benzeri malların genellikle deniz yolu ile gelmesi bu durumun nedeniydi. İstanbul'a Karadeniz'in batı sahillerinden, Mısır'dan ve Ege Bölgesinden hububat ve pirinç getiren gemiler geliyordu (Faroqhi, 1980, s. 139). Bazı durumlarda özellikle savaş, güç ve toprak kayıpları gibi nedenlerle tedarik bölgelerinin değiştiği dönemler oluyordu (Tabakoğlu, 2014, s. 137).

Bir bölgenin üretim fazlasının hangi bölgelere ihraç edileceği iaşecilik politikasının gereği olarak devlet tarafından belirleniyordu (Özdeğer, 2015, s. 43). Devlet, İstanbul'un iaşesinin sağlanması görevini Kapan tüccarına vermişti. Yarı resmi bir özellik taşıyan Kapan tüccarı 19. yüzyıl öncesinde bu görevi yürütüyordu (Tabakoğlu, 2014, s. 132). Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul'un nüfusu 18. yüzyıldan sonra taşradan yapılan göçler nedeniyle artmıştır. Bu durum İstanbul nüfusunun yiyecek, içecek, giyecek ve yakacak sıkıntısı yaşamasına sebep olmuş ve bu hususta büyük kıtlıklar yaşanmıştır (Poyraz, Doğan, 2022, s. 52). 18. yüzyılın sonlarına doğru kapanların özellikle kış aylarında iaşeyi sağlama konusunda yetersiz kalması üzerine devlet, bu konuda etkinliğini arttırmak amacıyla kendi kadro ve hazinesini kurmuştur. İstanbul'un iae işleri ile uğraşması amacıyla 1793'te Zahire Nezareti ve 1795'te Zahire Hazinesi kurulmuştur. Zahire Nezaretinin kurulma amacı İstanbul'un zahire sorununa kesin bir çözüm bulmaktır. Bu kurum İstanbul'un iaşesinin sağlanması için zahirenin yerinde satın alınmasından depolanmasına, merkeze

taşınmasına ve dağıtımına kadar bütün süreçleri üstlenmişti (Tabakoğlu, 2014, s. 132-133). Devletin zahire alımlarını arttırarak İstanbul'un iaşesinde daha fazla rol aldığı bu sistem, Tanzimat'a kadar devam etmiş, Tanzimat'tan sonra ise İstanbul'un zahire iaşesi esas itibari ile piyasaya bırakılmıştır (Uzun, 2015, s. 62). Zahire Hazinesinin hesapları 12 Ağustos 1839 tarihinde Ticaret Nezaret ve Hazinesi'ne aktarılmıştır (Tabakoğlu, 2014, s. 133).

İstanbul'un iaşesinin temin edilmesi meselesi Osmanlı İmparatorluğu'nun her döneminde önemli bir husus olup bu konuda zaman zaman farklı politikalar ve farklı tedarik bölgeleri seçilmekle birlikte bu çalışmada II. Mahmud döneminde İstanbul'un ihtiyaçları için İzmir'den yapılan talepler incelenmeye çalışılmıştır. İzmir'in tarihsel gelişimine kısaca bakıldığında Batı Anadolu kıyılarının Osmanlı yönetiminin meyve ve hububat ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştığı bir bölge olduğu görülmektedir. Osmanlı yönetiminin iâşe politikası gereği İzmir 15. ve 16. yüzyılın büyük bir bölümünde küçük bir kasaba görünümünde olmuştur (Eldem, Goffman, Masters, 2003, s. 11). 16. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Halep'in, Avrupa ile Asya arasındaki ticarete önemini kaybetmesi üzerine İzmir'de bir yükseliş süreci başlamıştır. Halep'in ve ardından Bursa'nın ticaretteki önemini kaybetmesi İzmir'i önemli bir transit noktasına dönüştürmüştür 16. yüzyılın büyük bölümünde Osmanlı toprakları Venedikliler, Hollandalılar, İngilizler ve Fransızların Asya'yla yaptıkları ticarete faaliyet sahası haline gelmiştir (Kasaba, 1994, s. 4-6) Avrupalı devletlerin bu faaliyetleri dışında Osmanlı İmparatorluğu'nun içindeki iç tehditlerin merkezi idareyi zayıflatması ve merkezi idareyi önce yerel görevlilere daha sonra da ayanlara bırakması devletin sürdürmeye çalıştığı dışa kapalı korumacı ağın parçalanmasına sebep olmuştur (Goffman, 1995, s. 18). Bütün bu gelişmeler sonucunda İzmir, 19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük ihracat limanı haline gelmiştir (Kasaba, 1994, s. 17). İzmir'in transit bir ticaret limanına dönüşmesi ve Avrupalı tüccarların ilgisini çekmesi, bölgede yapılan üretimin de daha çok pazara yönelik olmasına neden olmuştur (Goffman, 1995, s. 67). Devlet bu durum karşısında İstanbul'un iaşesini sağlamak ve kendisi için elzem derecede gerekli olan ürünlerin üretici ya da araçlar tarafından yabancı tüccarlara verilmemesi ve İstanbul'un ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak amacıyla gönderilmesi için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu husus ile ilgili olarak bu çalışmada 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu içinde önemi gittikçe artan bir liman kenti olan İzmir'den II. Mahmud döneminde yapılan talepler incelenmiş ve bu taleplerin neler olduğu, bunların ne derece yerine getirilebildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ana kaynağını II. Mahmud dönemini (1808-1839) kapsayan ayniyat defterleri oluşturmaktadır. Ayniyat defterlerinde 19. yüzyılda sadarettten nezaretlere, çeşitli dairelere ve vilayetlere yazılan mektup, kaime ve tezkirelerin suretleri bulunmaktadır. Ayniyat defterleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Babiâli Evrak Odası belgeleri arasında yer almaktadır. (Aktaş, 1991, s. 277). Bu defterler 1812-1903 (H. 1228-1320) yılları arasında tutulmuş olup, sayı itibariyle 1717 tane dir (Mutaf, 1996, s. 386). Ayniyat defterlerinde kamu davaları ve şahsi davaların yanı sıra resmi makamlar arasındaki anlaşmazlıklar, idari ve mali konular ve çeşitli nizamname ve talimatnameler bulunmaktadır (Taşcan, 2021. s. 180).

Ayniyat defterlerinin kaynak olarak kullanıldığı çeşitli yüksek lisans tezleri yapılmıştır. 1720, 831 (Erzurum), 839 (İşkodra), 832 (Erzurum), 1718, 870 (Halep), 826 (Edirne, Adana, Şarki Rumeli), 867 (Halep), 833 (Erzurum ve Van), 830 (Erzurum), 829 (Erzurum), 812 (Aydın), 961 (Karesi) ayniyat defterlerinin transkripsiyon ve değerlendirmesi yüksek lisans tezleri olarak çalışılmıştır. Transkripsiyon ve değerlendirme çalışması yapılan bu tezler dışında Rumeysa Çiçek'in *Ayniyat Defterleri Işığında Selanik, Tırhala, Varna Sancakları (1840-1864)* (Çiçek, 2022), Özdemir Karabulut'un *Tanzimat Dönemi Osmanlı Taşrası Üzerine Bir Değerlendirme: Ayniyat Defterleri Işığında Ankara, Bursa/Hüdavendigâr ve Kütahya Sancaklarının Sosyal ve İktisadi Tarihi (1839-1864)* (Karabulut, 2021), Mustafa Yağlıdere'nin *624 Numaralı Ayniyat Defterine (H. 1266-1271/M. 1850-1855) Göre Osmanlı Devleti'nde Uygulanan Kürek Cezası (Yağlıdere, 2019)*, Oğuzhan Günel'in *624 Numaralı Ayniyat Defterine (H. 1266-1271/M. 1850-1855) Göre Osmanlı Devleti'nde Suçlar ve Cezalar (Değerlendirme Metin)* (Günel, 2018) adlı tezleri de literatürde yer almaktadır. Bu tezlerin yanında Semih Yıldız, *Ayniyat Defterleri Işığında II. Mahmud Dönemi Merkez-Taşra İlişkileri: Ankara, Bursa, Kütahya, Selanik, Tırhala Sancakları Örneğinde* (Yıldız, 2021) adlı yüksek lisans tezinde çalışma konumuza benzer şekilde ayniyat defterlerini kullanarak II. Mahmud dönemini çalışmıştır. Semih Yıldız yüksek lisans tezinde II. Mahmud döneminin on beş yılını 1812 yılından başlamak üzere beşer yıllık periyotlar halinde incelemiştir. Yazar tezinde Ankara, Bursa, Kütahya, Selanik, Tırhala ve Varna sancaklarını ayniyat defterlerindeki bilgiler ışığında ele almış ve ordunun peksimet, hububat ve tayinat ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla koyun keçi mübayaa edilmesi için ilgili bölgelere başvurulduğunu tezinde belirtmiştir. Bunun dışında İstanbul'un arpa, buğday, un ve pirinç gibi iye ihtiyaçları için de bu bölgelerden çeşitli taleplerde bulunduğu tezin içeriğinden anlaşılmaktadır.

Zikredilen yüksek lisans tezleri dışında çeşitli makale ve kitaplarda da ayniyat defterlerinden faydalanılmıştır. Abdülmecit Mutaf'ın "Osmanlı Arşivindeki Ayniyat Defterleri" (Mutaf, 1996), Fatma Akın'ın "Ayniyat Defterleri ve Hafaya Anadolu Tasnifine Dair Bir İnceleme" (Akın, 2019), Arzu Taşcan'ın "1876 Yılında Edirne Vilayeti'ndeki Asayiş Problemleri (826 Numaralı Ayniyat Defter Verilerine Göre)" (Taşcan, 2021) ile yine aynı yazara ait olan "XIX. Yüzyıl Sonlarında Edirne Vilayeti'nin İdari, İktisadi ve Sosyal Tarihinden Bir Kesit (826 Numaralı Ayniyat Defteri Kayıtlarına Göre)" (Taşcan, 2021), Özlem Poyraz ve Merve Öner'in Osmanlı İmparatorluğu'nda Cinayet ve Yaralama Vakaları: 478 Numaralı Ayniyat Katl Defteri Örneği (Poyraz, Öner, 2022) adlı makaleler ayniyat defterleri kullanılarak yapılan çalışmalara örnek olarak verilebilir. Bu makalelerin dışında Ertan Gökmen'in "Ayniyat Defterlerinin Osmanlı Sosyo-Ekonomik Tarihi İçin Önemi, Bir Numaralı Anadolu Adi Ayniyat Defteri Örneği" (Gökmen, 2018) adlı makalesi de bu hususta önemli bilgiler içermektedir. Yazarın makalesinde İstanbul'un iyesi için zahire, ağnam gibi taleplerin yanında ordunun ihtiyaçları için asker, güherçile, kereste, kirpas, deve, odun, kömür, un ve peksimet gibi taleplerin olduğu görülmektedir. Bu makalenin dışında Özlem Poyraz ve Cuma Doğan'ın "22 Numaralı Anadolu Ayniyat Defterine Göre Anadolu Eyaleti'nin Merkez Taşra İlişkileri" (Poyraz, Doğan, 2023) adlı makalesi de bu alanda yapılan önemli çalışmalardandır. Bu makalede II. Mahmud

döneminde tutulan 22 Numaralı Ayniyat Defteri (Ekim-Kasım 1829) bağlamında merkez taşra ilişkileri incelenmiştir. Makalede ordunun ihtiyaçları için asker ve asker bedeliyesi, İstanbul'un ihtiyaçları için de zahire ve fırıncı amelesi talebinde bulunduğu görülmektedir. Ertan Gökmen ve Ömür Yazıcı Özdemir tarafından hazırlanan *Ayniyat Defterleri Işığında Aydın Vilayeti'nin İdari, İktisadi ve Sosyal Durumu (1866-1880)* (Gökmen, Özdemir, 2018) adlı kitap da yine bu alanda yapılan başlıca çalışmalar arasında zikredilebilir.

Bu çalışmada ise sadaretin İstanbul ve ordunun ihtiyaçları için İzmir'den yaptığı talepler incelenmiştir. Çalışmada tarih aralığı olarak II. Mahmud dönemi seçilmiş ve bu dönemdeki merkez taşra ilişkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada kaynak olarak kullanılan ayniyat defterlerinin adeti 28 olup, bunların 27'si Anadolu Adı (Defter No: 1, 2, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 18, 19, 20, 27, 28, 30, 31, 32, 41, 44, 51, 53, 54, 59) olup, 1 tanesi ise Anadolu ve Rumeli Hafaya (Defter No: 328) olarak kayıtlıdır. Bu çalışma oluşturulurken II. Mahmud dönemini kapsayan tüm ayniyat defterleri taranmış ve konu ile ilgili bilgilerin bulunduğu defterlerin yukarıda zikredilenler olduğu tespit edilmiştir. Defterlerdeki bu belgeler incelenmiş ve İstanbul'un zahire, afyon, kendir, sabun gibi ihtiyaçları için İzmir ve civarındaki sancaklardan talepte bulunduğu tespit edilmiştir. Bu talepler sınıflandırılmış ve aşağıdaki başlıklarda incelenmiştir. İzmir'in 19. yüzyılın ilk yarısındaki sosyal ve ekonomik tarihine ışık tutacak kaynaklardan olan şer'iyye sicillerinin yanmış olması çalışmada kullandığımız ayniyat defterlerini değerli hale getirmektedir.

2. GIDA VE YİYECEK MADDELERİ İLE İLGİLİ TALEPLER

2.1. Zahire Talebi

İstanbul, imparatorluğun başkenti olduğu için diğer kentlerle kıyaslandığında bünyesinde büyük bir nüfus barındırmaktaydı. (Özdeğer, 2015, s. 43). İstanbul, nüfusunun fazla olması nedeniyle gıda maddeleri üretiminde hiçbir dönemde kendi nüfusunu doyurmada yeterli olamamıştır. Bu yüzden İstanbul'a İmparatorluğun diğer bölgelerinden başta buğday olmak üzere çeşitli yiyecek maddeleri nakledilmekteydi (Tabakoğlu, 2014, s. 100). Merkezi otoritenin bulunduğu bu şehirde çıkacak herhangi bir olumsuzluk tüm ülkeyi etkileyeceğinden İstanbul'da yaşayan halkın her türlü ihtiyacının karşılanması devlet yöneticileri için önemli bir görev olmuştur (Çiftçi, 2004, s. 154). Şehrin iaşesi padişahı ve sadrazamı doğrudan ilgilendiren temel meselelerin başında geliyordu (Özdeğer, 2015, s. 43).

Devlet İstanbul'da yaşayan halkın zahire ihtiyacını karşılamak için çeşitli yerlerden zahire talebinde bulunarak halkın temel ihtiyaç maddeleri konusunda sıkıntı çekmemesini sağlamıştır. Zahire kelime anlamı olarak gerekli olduğu zamanlarda kullanılmak üzere ambarlarda saklanan hububat ve yiyecekleri ifade etmektedir (Devlilioğlu, 2007, s. 1165). Bu çalışma ile ilgili olarak belgelerde İstanbul'un İzmir'den zahire adı altında talep ettiği ürünler buğday, arpa, zeytinyağı, nohut, un ve tahıldır (BOA.BEO.AYN.d.4/s. 44,51; BOA. BEO.AYN.d.31/s. 91-92). Devlet İstanbul'un zahire ihtiyacını karşılamak için satın alım işini yürütecek mübayaacılar görevlendirmiştir. Mübayaacılar ayan, mütesellim gibi

mahalli güç sahibi kişiler arasından ya da merkezden görevli kişiler arasından tayin ediliyordu (Güran, 2011, s. 254). Çalışmaya kaynaklık eden ayniyat defterlerinde İstanbul halkının ihtiyaçları için İzmir iskelesi ve civarında bulunan kazalardan mübayaacılar aracılığı ile zahire satın alınması talebinde bulunulmuştur. Mübayaa işleminin halkın rızası ve rayiç fiyatlardan üzerinden yapılması istenmiştir. Bu anlamda 25 Zilhicce 1247 tarihinde (26 Mayıs 1832) zahirenin mübayaası için Yozgatlı Ahmet Ağa İzmir iskelesine memur edilmiş ve İzmir ihtisap nazırı ve Saruhan mütesellimine zahirenin toplanması ve İstanbul'a gönderilmesi konusunda yardımcı olunmasına dair mektup yazılmıştır (BOA.BEO.AYN.d.30/s. 143).

Osmanlı yönetimi için zahire temini çok önemli bir husus olduğu için bu konunun üzerinde hassasiyetle durulmuştur. Zahirenin tedarik edilmesi hususunda herhangi bir aksaklığın olmaması için zaman zaman bu iş ile ilgili kişiler uyarılmıştır. 12 ve 27 Cemaziye'l-Evvel 1232 (30 Mart 1817) tarihli mektuplarda İzmir voyvodası ve gümrükçüsüne yapılan uyarılar bu duruma örnek olarak verilebilir. Bu mektuplarda İzmir voyvodasına ve gümrükçüsüne Osmanlı sahil ve iskelelerinden beratlı müste'men taifesine buğday, arpa, zeytinyağı, tahıl gibi zahirenin gönderilmesinin yasak olduğu hatırlatılmıştır. İzmir'de bu yasağı çiğnemeye cesaret edenlerin bu defalık uyarıldıkları ancak bundan sonraki süreçte benzer olaylar yaşanırsa bu suçu işleyen kişilerin cezalandırılacağı belirtilmiştir (BOA.BEO.AYN.d.4/s. 44,51).

Osmanlı İmparatorluğunda zahirenin ihraç edilmesi ve imparatorluk içinde bir yerden başka bir yere nakledilmesi ve satılması için hükümetin müsaade etmesi gerekliydi (Güçer, 2011, s. 79). Devlet bu şekilde zahire konusunda sıkı bir denetim sağlamaya çalışsa da zahirenin İstanbul'a gönderilmeyip beratlı müste'men taifesine satıldığı incelediğimiz belgelerde görülmüştür. 26 Cemaziye'l-Ahir 1232 (13 Mayıs 1817) tarihli bir belgede İzmir limanında iki adet Sakız kayığına tahminen üç yüz elli kile miktarında buğday yüklendiği belirtilmiştir. Yine aynı belgede buğday yüklü bu gemilerin gümrük emini tarafından yakalandığı da zikredilmiştir. Bu durum karşısında beratlı müste'men taifesine zahire verilmemesi konusunda İzmir ayanı ve voyvodasına uyarı yapılmış ve bu konuda dikkatli olmaları istenmiştir (BOA.BEO.AYN.d.4/s. 62). Devletin kendisi için yaptığı mübayaalarda verdiği fiyatların piyasa fiyatlarının altında kalması bu tür kaçakçılık olaylarının yaşanmasının başlıca sebeplerindendir (Göktepe, 2017, s. 868).

İncelediğimiz ayniyat defterlerinde İzmir'den İstanbul'a zahire nakledilmesi konusunda yaşanan tek sorun zahirenin dışarıya satılması değildi. Devletin talep ettiği zahirenin eksik gönderildiği ya da hiç gönderilmediği durumlar da olmuştur. Mesela, sadaret 1242/1826-1827 senesinde Kuşadası İskelesine bağlı Sığla sancağında bulunan kazalardan Ömer Ağa mübaşeretiyle İstanbul için zahire satın alınmasını istemiş ancak satın alınan zahirenin bir miktarı bile gönderilmemiştir. Belgede zahirenin gönderilememe sebebi belirtilmemekle birlikte, ambar-ı amire için zahirenin lüzumlu olduğuna dair yazı yazılmış ve zahirenin bir an önce gönderilmesi istenmiştir (BOA.BEO.AYN.d.16/s. 66). Bir başka belgede ise İstanbul halkının zahire ihtiyacının karşılanması için Mısır ve Sayda taraflarından da zahire talep edilmiştir. Mısır ve Sayda'dan gelen ve İzmir üzerinden nakledilen bu zahire ise

Dersaadet'in talep ettiği miktarda gönderilmemiş ve gönderilen miktar ise yeterli bulunmamıştır BOA.BEO.AYN.d.19/s. 42).

Ayniyat defterlerinde zahire/hububatın nakledilmesi ile ilgili belgeler de bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda hububat yükte ağır bir madde olduğu için nakliyesi masraflı olmaktadır. Kara yolu ile taşındığında nakliyat genellikle hayvan sırtında yapılırdı. Bu tür nakliye işlerinde deve, at ve katır kullanılırdı (Güçer, 1964, s. 28-29). Bu konu ile ilgili olarak 9 Zilhicce 1244 (12 Haziran 1829) tarihli bir belgede İskenderiye'den gönderilen zahirenin İzmir üzerinden nakledilmesi hususunda Aydın, Saruhan ve isimleri belirtilmeyen birkaç sancak ahalisine görev verildiği belirtilmektedir. İsimleri zikredilen bu sancak ahaliyelerinden zahire naklinde kullanılmak için deve göndermeleri talep edilmiştir. Gönderilecek bu develer için kaza ileri gelenlerinden birer kişinin görevlendirilmesi ve nakliye işinin bitimine kadar tek bir devenin kaçırılmasına fırsat verilmemesi istenmiştir (BOA.BEO.AYN.d.20/s. 16-17,60).

Zahirenin nakledilmesi hususunda da sıkıntılar yaşandığı görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu hudutlarında herhangi bir savaş olduğunda veya tehlikesi belirtildiğinde yük hayvanları bu bölgelere sevk ediliyordu. Gerek bu durum gerekse de kiralık hayvanların büyük bir kısmının aşiretlerin elinde bulunması, aşiretlerin de yaylak kışlak hayatı yaşaması nedeni ile zaman zaman yük hayvanı bulma konusunda sıkıntı yaşanıyor (Güçer, 1964, s. 30-31). Belgelerde nakliye konusunda yaşanan sıkıntılar ile ilgili olarak Mısır ve Akka tarafından İstanbul için gönderilen zahirenin çoğunluğunun Aydın ve Saruhan ahali develeriyle nakledildiği belirtilmiştir. Diğer sancaklardan gelmesi gereken develerin ancak üçte biri gelmiş ve onlar da birer sefer taşıma yaptıktan sonra kaçmışlardır. Zahireye duyulan ihtiyaç fazla ve sürekli olduğu için Mısır'dan gelecek ikinci bir zahire için, zahire nakline deve göndermeyen sancakların deve göndermesi istenmiş ve bu konuda İzmir muhafızına yazı gönderilmiştir (BOA.BEO.AYN.d.20/s. 17-18). Bu problem çözülmeye çalışılmış ve devletin zahire nakli için verdiği dörder kuruş ücrete ek olarak nakil işine katılmayan sancak ahaliyelerini teşvik etmek amacıyla vilayet tarafından kile başına üçer kuruş nakliye zammı yapılmıştır. Bu konuda ilgili sancakların mütesellim ve ayanlarından üzerlerine düşeni yapmaları istenmiştir (BOA.BEO.AYN.d.20/s. 115).

İstanbul için zahirenin sürekliliği ve fazla miktarda nakledilmesi her zaman önemli bir husus olmuş ve zahire konusunda önce dahili ihtiyaçların karşılanması, içerideki talep karşılanmadan tüccar kesimine zahire verilmemesi hususu daima gündemde olmuştur. Fakat incelediğimiz döneme ait defterlerde İstanbul'un kendisi dışındaki yerler için de İzmir'den zahire talebinde bulunduğu görülmüştür. Bu konuyla ilgili olarak Girit Adası sakinlerinin zahire hususunda Girit tüccarının aç gözlülüğü nedeniyle sıkıntı yaşadığı belirtilmiştir (3 Ramazan 1239-2 Mayıs 1824). Girit halkının zahire satın alması ve gemi ücretlerinin ödenmesinden sonra bu zahirenin Girit tüccarına teslim edilmesi için İzmir Gümrükçüsü Süleyman Ağa'ya mektup yazılmıştır (BOA.BEO.AYN.d.10/s. 100,114).

Defterlerde sadaretin Sakız Adası için de İzmir'den zahire talebinde bulunduğu vakidir (22 Ramazan 1248-12 Şubat 1833). Sakız Adası'nın taşlık olması nedeniyle ada sakinlerinin

kendileri için lazım olan zahireyi etraftan almak zorunda olduğu belirtilmiş ve bu hususta, Sakız reayasından olan Petro İstefani adlı kişiye iki bin kile zahire satın alması için ruhsat verilmiştir. İstenilen miktardaki zahirenin İzmir, Kuşadası ve Çandarlı taraflarından satın alınacağı belirtilerek bu konuda herhangi bir engel çıkarılmaması hususunda İzmir ihtisap nazırına, Kuşadası ve Çandarlı mütesellimlerine uyarıda bulunulmuştur (BOA.BEO.AYN.d.32/s. 67-68). Sakız Adası'na zahire nakli konusunda satın alımı yapacaklara engel olunmaması belgelerde sık sık dile getirilmiştir (BOA.BEO.AYN.d.18/s. 94; BOA.BEO.AYN.d.61/s. 132).

Ayniyat defterlerinde İstanbul, Girit ve Sakız Adası için zahire temini dışında Balya Badra için de peksimet talebinde bulunulmuştur. Peksimet ve ekmek Osmanlı'da, savaşlarda askerlere dağıtılan önemli gıda maddelerindendi. Ekmek pişirmek için gerekli zamanın olmadığı yerlerde veya ekmek yapımında kullanılacak zahirenin bulunmadığı yerlerde askerin en önemli yiyeceği peksimetti (Gökmen, 2018, s. 471). Ele aldığımız dönem ile ilgili olarak incelediğimiz belgelerde Balya Badra için Saruhan sancağı eski mütesellimi Ali Bey marifetiyle 1239/1823-1824 senesine mahsuben miktarı belirtildiği kadar peksimet pişirilmesi ve gemilere yüklenip gönderilmesi istenmiştir. Bu peksimetlerin gönderilip gönderilmediği, gönderildi ise kimin gemileri ile gönderildiği ve Balya Badra'ya ulaşım ulaşıldığı hususunun araştırılması İzmir muhafızından talep edilmiştir (BOA.BEO.AYN.d.13/s. 95).

2.2. Kahve Talebi

Kahve, 16. yüzyıl boyunca Etiyopya ve Yemen'den Osmanlı İmparatorluğu'na yayılan bir tüketim maddesidir. Kahve ilk olarak orta sınıfa mensup ve marjinal belli birkaç grup tarafından tüketilmeye başlanmış, 1600'lerde zengin sınıflar arasında da tüketilen bir madde haline gelmiştir. 17. yüzyılın ikinci yarısında ise sadece toplumun üst sınıfları ve saray halkı tarafından sevilen bir tüketim maddesi olmakla kalmayıp, orta sınıflar ve popüler çevreler arasında da fazlasıyla yayılmıştır. 18. asrın sonuna gelindiğinde kahve birçok sosyal grup tarafından sevilen bir ürün olarak yaygın hale gelmiştir (Genç, 2023, s. 129). II. Mahmud döneminde İzmir'den talep edilen ürünler arasında kahve de bulunmaktadır. İncelediğimiz belgelerde devlet, Mısır'dan İzmir'e gelen kahvenin muhtekirlerin eline geçip yüksek fiyat ile satılmak için saklanmamasını istemektedir. Bu konuyla ilgili olarak 4 Recep 1235 (17 Nisan 1820) tarihinde gönderilen bir mektupta ramazan ayının da yaklaştığı belirtilerek İstanbul'da kahveye olan ihtiyacın arttığı ifade edilmiştir. Sadaret aynı zamanda İstanbul'a kahve gönderilmesi konusunda acele edilmesini de İzmir voyvodası ve naibinden talep etmiştir (BOA.BEO.AYN.d.5/s. 109-110).

İncelenen belgelerde dikkat çeken bir başka husus ise İstanbul'un kahve ihtiyacını karşılamak için 1821 Yunan İsyanı sırasında firar eden gayrimüslimlerin mallarına el konulmasıdır. 26 Nisan 1821 tarihinde çıkarılan bir fetva ile isyan eden veya isyancılara katılmak için ya da isyanın ortaya çıkardığı sonuçlar itibarıyla korkarak kaçan kişilerin emlakları mirrice zapt edilmeye başlanmıştır (Aydın, 2018, s. 324). 1 Zilkade 1236 (31

Temmuz 1821) tarihli bir belgede İzmir'den firar eden gayrimüslimlerin dükkân ve mahzenlerinin mühürlendiği belirtilmektedir. Mühürlenmiş bu dükkân ve mahzenlerde bulunan kahvelere İstanbul'a gönderilmek için el konulmuştur (BOA.BEO.AYN.d.7/s. 45).

İstanbul'un ihtiyaçları için mübayaaya yapılırken çok çeşitli yolsuzluklar yapıyordu. Mübayaacılar görevlerini yerine getirirken halka çeşitli haksızlıklar yapıyorlardı. Halktan kolcu akçesi, tuzluk, yazıcı ve keyyal ücreti gibi çeşitli adlarla haksız isteklerde bulunuyorlardı. Bazı durumlarda zahireyi hileli kilelerle ölçüyor, bazen halktan ürün yerine para istiyor, bazen de aldıkları ürünün bedelini sahibine ödemiyorlardı. Hatta miri için aldıkları kaliteli zahire yerine düşük kaliteli karışık zahire gönderdikleri de oluyordu (Güran, 2011, s. 255). Mübayaacıların bu usulsüz davranışları yanında kahve naklini gerçekleştirmede görevli kişilerden olan gümrük görevlilerinin de usulsüz davranışlara giriştiği olmaktaydı. İzmir Gümrükçüsü Süleyman Ağa 23 Rebiü'l-Evvel 1242 (25 Ekim 1826) tarihinde İstanbul'a nakledilecek kahve ve diğer erzaklardan bir buçuk kat fazla gümrük vergisi istediği için zikredilen erzaklar İstanbul'a götürülemedi. Bu durum merkeze kahve naklini aksattığı için bu tarz bir durum karşısında tüccarın himaye edilmesi ve tüccardan kanuna aykırı bir şekilde vergi talep edilmemesi için İzmir gümrükçüsüne uyarıcı nitelikte bir kaime gönderilmiştir (BOA.BEO.AYN.d.14/s. 87).

3. İSTANBUL'UN İZMİR'DEN TALEP ETTİĞİ DİĞER ÜRÜNLER

3.1. Sabun Talebi

Osmanlı İmparatorluğu'nda sabun zaruri olarak giderilmesi gereken ihtiyaçlardan ve temel temizlik maddelerindendi. Bu yüzden Osmanlı yöneticileri İstanbul'un sabun ihtiyacının karşılanmasını piyasanın işleyişine bırakmayarak sabun imal ve ticaretini kontrol altında tutarak İstanbul'da sabun sıkıntısının yaşanmaması için gayret sarfetmiştir (Sarıyıldız, 2002, s. 364). Bu anlamda İstanbul halkının sabun ihtiyacının karşılanması için çeşitli bölgelerden sabun talebinde bulunulmuştur. İstanbul'un sabun ihtiyacı genel olarak Atina, Ayazmend, Ayvacık, Edremit, Emrudabad, Girit, Hanya, İzmir, Kandiye, Kazdağı, Kemer-i Edremit, Kızılcatuzla, Kuşadası, Midilli, Molova, Resmo ve Yunda Adası'ndan karşılanıyordu. Bu bölgeler sabunun hammaddesi olan zeytinin yetiştiği, zeytinyağının temin edilebildiği yerlerdi (Öztürk, 2002, s. 1448-1451).

İncelediğimiz belgelerde İstanbul yönetimi, sabun tedarikinde kendisi için önemli bölgelerden biri olan İzmir'den sabun talebinde bulunmuştur. Sadaret sabunların başka bir yere gönderilmeden doğrudan ve düzenli aralıklarla İstanbul'a gönderilmesini istemiştir (BOA.C.İKTS. 17/835). Hükümet, düzenli bir gönderim yapılarak sabun konusundaki ihtiyacın giderilmesini ve bu hususta herhangi bir problem yaşanmamasını amaçlamıştır. Merkezi yönetim sabun talebinde bulunurken "nöbet" diye tabir olunan bir yöntemi benimsemiştir. Bu yöntem ile her kazan için belli oranda sabun gönderilmesini talep etmekteydi. Bu anlamda, 1216/1802-1803 yılında sabuncu esnafından ürettikleri sabundan kazan başına yirmişer kantar sabun talep edilmiştir (BOA. C. BLD 47/2320). 1232/1817 yılına gelindiğinde ise sabuncu esnafından her nöbette otuzar kantar sabun göndermeleri istenmiştir.

19. yüzyıl başlarında İstanbul'un sabun ve zeytinyağı ihtiyacı yaklaşık yüz bin kantara yakındı. İstanbul'un sabun ihtiyacı bu konuda yasaklar konulmasına ve tedbirler alınmasına rağmen tam olarak karşılanamıyordu (Sarıyıldız, 2002, s. 370). Ayniyat defterlerindeki bilgiler İstanbul'un sabun tedarik edilmesi konusunda ısrarcı olduğunu göstermektedir. Sadaret, İzmir'den yaptığı bir sabun talebinin karşılanamaması üzerine istenilen sabun miktarı karşılanmadıkça bu işle ilgili mübaşirin İzmir'den çekilmeyeceğini belirterek bu konudaki kararlılığını göstermiştir (BOA.BEO.AYN.d.4/s. 102). Durum sabuncu esnafı açısından ele alındığında ise onların da bu konuda sıkıntı yaşadıkları görülmektedir. Sabuncu esnafı kendilerinden talep edilen miktarda sabunu imal edemeyeceklerini belirtmiş ve bu duruma sebep olarak da sabunun hammaddesi olan zeytinyağı fiyatlarının çok artmış olmasını gerekçe göstermişlerdir. Bu olumsuz durum karşısında İzmir voyvodasının gayreti üzerine yine de birkaç nöbet sabun üretilmiş ve İstanbul'a gönderilmiştir (BOA.BEO.AYN.d.4/s. 122). Bu durum sabun imalinde zeytinyağı teminin önemini göstermektedir. Sadaret bununla birlikte 14 Zilkade 1244 (18 Mayıs 1829) tarihinde İzmir Muhtesibi Ömer Lütfü Efendi'ye gönderdiği bir kaimede sabun ile birlikte Edremit, Kemer-i Edremit, Ayazmend ve Ayvalık kazalarında üretilen zeytinyağının da İstanbul halkının ihtiyaçları için gönderilmesini, başka bir yere satılmamasını istemiştir (BOA.BEO.AYN.d.19/s. 77-78).

3.2. Bal Mumu Talebi

Osmanlı Devleti'nde mum, saray, bürokrasi, ordu, kutsal yerler ve ibadethanelerin önemli ihtiyaçlarından biriydi (Ünal, 2020, s. 232-233). Ayniyat defterlerinde İzmir ile ilgili belgelerde cami ve mescitler için bal mumu talebi yapıldığı görülmektedir. İstanbul yönetimi, 14 Recep 1251 (5 Kasım 1835) tarihinde İstanbul'daki cami ve mescitlerin bal mumu (şem-i asel) ihtiyaçlarını karşılamak için Menteşe sancağından 1500 kıyye bal mumu talep etmiştir. Talep edilen bal mumunun satın alınması için Rodos mutasarrıfı Şükrü Paşa mübaşir tayin edilmiştir. İzmir'den yapılan bu talepte ramazan ayının yaklaştığı belirtilmiş ve cami ve mescitlerde bal mumuna olan ihtiyacın arttığı ifade edilmiştir. Bu nedenle istenilen miktardaki balmumunun acilen gönderilmesi talep edilmiştir (BOA.BEO.AYN.d.41/s. 67-68). Cami ve mescitler için mübayaa edilecek bal mumundan ihtisap vergisi alınmaması için de İzmir ihtisap nazırı uyarılmıştır (BOA.BEO.AYN.d.44/s. 108-109).

3.3. Afyon Talebi

Osmanlı Devleti'nde afyon, yerel ihtiyaçlara hitap eden bir iç ticaret maddesi olmayıp daha çok ihracata yönelik olan bir maddedir (Çolak, 2013, s. 521). Devlet hazineye gelir sağlamak için aktif biçimde ve bazı durumlarda da kendi sermayesi ile ticaret sektörüne girerek 1826 yılında yed-i vahit usulünü uygulamaya başlamıştır. Yed-i vahit terim olarak bazı malların üreticilerden satın alınarak büyük mübadele merkezlerine taşınmasını ve orada genellikle ihraç edilmek için yabancı tüccara, bazı durumlarda perakende satıcılarına toptan satılmasının devlet kontrolü ve sermayesi ile örgütlenmesi şeklinde ifade edilebilir. Yed-i vahit sistemi 1826-1838 yılları arasında uygulanmıştır. II. Mahmud'un yeni kurduğu

ordu olan Asakir-i Mansure-i Muhammediye için yapılan harcamalar nedeniyle giderlerin artmış olması ve Navarin'de (1827) Osmanlı donanmasının Avrupa donanmaları tarafından imha edilmiş olması, arkasından Rusya ile yapılan savaş ve bu savaşta alınan yenilgi ve savaşın sonunda ödenmesi gereken tazminat giderleri arttırmıştır. Bu durum devleti yeni kaynaklar aramaya itmiş ve devlet aktif olarak ticarete girmek zorunda kalmıştır. Yed-i vahit palamut, kök boya, mazi, kuru incir, zeytinyağı, yün, balmumu, afyon gibi ürünlerde uygulanmıştır (Genç, 2013, s. 378-380). Devlet bu şekilde kendisi için önemli gördüğü ürünlerde ticareti kısıtlamak istemiştir (Çolak, 2013, s. 521). Bu şekilde afyonu kendi belirlediği fiyatlarla üreticiden alıp, tek bir elde toplayıp kendi denetimi altında satışını yapmayı amaçlamıştır.

Ayniyat defterlerinde afyon mübayaası ile ilgili olarak afyonun yed-i vahit üzere mübayaaya olunacağı belirtilmiştir. 25 Şevval 1246 (8 Nisan 1831) tarihli bir belgede afyonun en ufak bir miktarının bile başka yerlere nakledilmeyip İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir. Afyonun hazine tarafından satılacağı bildirilmiş ve taşrada saklı afyon kalmaması talep edilmiştir. Aynı belgede ayrıca 1246/1830 senesinin mahsulü olarak İzmir'de kalan afyonu bazı tüccar taifesinin satın almak istediği belirtilmiştir. Bu durum üzerine İzmir ihtisap nazırı, afyonun İstanbul'da daha yüksek fiyata satıldığı, 5000 akçe kadar alıcı bulduğu ve İzmir'deki tüccar taifesinin afyona düşük fiyat verdiği konusunda uyarılmıştır. İstanbul'a afyon nakledilmesi aşamasında ise nakli henüz yapılamayan afyonun yağmur ve çamurdan zarar görmeyecek bir şekilde muhafaza edilerek bir an evvel İstanbul'a gönderilmesi İzmir ihtisap nazırından istenmiştir (BOA.BEO.AYN.d.27/s. 35-36).

Devlet afyon satışını kendi denetimi altında yapmak isteyip taşradaki afyonların İstanbul'da toplanmasını istese de afyonun İstanbul'a gönderilmeyip müste'men taifesine satılmak istendiği durumlar da olmuştur. 1247/1831 tarihli bir belgede üç kişinin yirmi altı çeki afyon kaçırdığı bilgisi yer almaktadır (BOA.BEO.AYN.d.28/s. 115). 1248/1832 tarihli bir başka belgede ise bazı kişilerin gizlice afyon mübayaaya ettiği ve İzmir ve sair yerlere nakledip müste'men taifesine sattığı görülmektedir. Devlet bu tarz kaçırılan afyonun nerede tutulur ise tutulsun hazine için zapt edilmesini, sahibinin yakalanıp hapsedilmesini ve isminin İstanbul'a bildirilmesini İzmir ihtisap nazırından istemiştir (BOA.BEO.AYN.d.31/s. 74-75).

3.4. Kendir Talebi

Kendir lif üretimi açısından önemli bir bitkidir. Kendir lifli yapısı nedeniyle özellikle gemicilikte sıklıkla ihtiyaç duyulan bir malzeme olmuştur (Taşlıgil, Şahin, 2019, s. 457). Gemilerin donatılmasında kullanılan halat ve bezler kendirden elde edilmekteydi (Gökmen, 2018, s. 469). İstanbul'un İzmir'den talep ettiği ürünler arasında kendir de bulunmaktadır. 1253/1838 yılında İstanbul'daki su yolları borularının tamirinde kullanılmak üzere İzmir'den üç bin vukiyye (vukiyye=okka=kiyye=1282 gram) âlâ kendir talep edilmiştir. Bu kendirlerin Ünye tarafından uygun fiyat ile mübayaaya edilmesi ve acilen İstanbul'a gönderilmesi Trabzon valisi ve İzmir ihtisap nazırından istenmiştir (BOA.BEO.AYN.d.51/s. 19).

4. İSTANBUL ESNAFLARININ HAMMADDE İHTİYAÇLARININ KARŞILANMASINA YÖNELİK TALEPLER

Osmanlı Devleti'nin ekonomisi içinde önemli bir yeri olan esnaf loncaları üretimlerinin sürekliliğini sağlayabilmek için hammaddeye ihtiyaç duyuyorlardı. Gerekli olan hammadde, tarımsal üretimde yaşanan dalgalanmalar ya da yerli veya Avrupalı tüccarlar aracılığıyla dışarıya satıldığında hammaddelerin fiyatı yükseliyordu. Bu durumda da lonca üyeleri hammadde bulamaz hale geliyorlardı (Pamuk, 2014, s. 60).

Devlet kendisi için alım yaparken çoğu zaman fiyatları düşük belirlediği için belirlenen bu fiyatlar üreticileri tatmin etmiyordu. Bu durum ise kaçakçılığa neden oluyordu. Bunun dışında madrabaz diye ifade edilen kişiler ise malları iskeleye gelmeden alıp depoluyor ve sonra azar azar yüksek fiyatlarla satıyordu (Çiftçi, 2004, s. 156). İncelediğimiz ayniyat defterlerinde İstanbul esnafının bazı durumlarda hammadde bulmakta zorlandıkları görülmüştür. 21 Muharrem 1241 (5 Eylül 1825) tarihli bir belgede İstanbul'daki debbağ esnafına ürettikleri kavsale ve meşin için palamut gerekli olduğu belirtilmiştir. Bu yüzden İzmir'de bulunan palamudun yabancı tüccarlara, karaborsacılar ya da diğer mahallere verilmeyerek İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir. Konuyla ilgili bir başka belgede ise İzmir kazasındaki bazı kişilerin kaliteli palamudu topladığı ve işe yaramayan palamutları ise İstanbul'a gönderdiği tespit edilmiştir. Devlet, bu durum karşısında kalitesiz palamut ile üretilen kavsale ve meşinin kalitesinin düşük olduğunu ve bunun zararının halka dokunduğunu belirtmiştir. Bu olumsuz durum karşısında devlet karaborsacılık yapan kişilerin yakalanmasını ve ellerindeki palamutlara el konulmasını ve bu palamutların İstanbul'a gönderilmesini istemiştir (BOA.BEO.AYN.d.11/s. 31-32).

Devlet İstanbul'daki debbağ esnafının hammadde sıkıntısı çekmemesi için İzmir'deki palamutların tamamının İstanbul'a gönderilmesini isteyerek bu alandaki üretimin devam etmesini ve halkın mağdur olmasını engellemeye çalışmıştır. Fakat İstanbul'da palamuda ihtiyaç duyulmadığı zamanlar da olmuştur. Bu tür durumlarda palamut başka bir yere ya da tüccara satılmayacağı için palamut üreticisi mağdur olmuştur (29 Recep 1242-26 Şubat 1827). Devlet bu durumu tüccar ve fukaraya haksızlık olarak değerlendirmiş ve İstanbul'daki debbağ esnafının ihtiyacı kadar yüksek kalitede palamut gönderildikten sonra geriye kalanlarının her kantarından altmışar para vergi alınarak başka mahallere satılabilmesine izin vermiştir (BOA.BEO.AYN.d.14/s. 194-195). Bu uygulama ile iki tarafın da mağdur olması engellenmeye çalışılmıştır.

Ayniyat defterlerindeki bilgiler İstanbul'da üretim yapmak için hammadde sıkıntısı yaşayan esnaf kollarından birinin de kazancı esnafı olduğunu göstermektedir. Kazancı esnafı, Tokat'taki bakır (nuhas) sarrafının açgözlülük yapıp bakırı başka yerlere satmasından dolayı üretim yapacak külçe bakır bulamamıştır (25 Muharrem 1241-9 Eylül 1825). Tokat voyvodası, kazancı esnafının yaşadığı sıkıntı karşısında bakırın başka yere değil İstanbul'a gönderilmesi konusunda uyarılmıştır. Benzer bir uyarı da İzmir muhafızına yapılmış, İzmir muhafızından da Tokat'tan gelen ve bundan sonra gelecek olan bakırın başka yerlere satılmayıp İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir (BOA.BEO.AYN.d.11/s. 37).

Devlet esnafların hammaddeyi uygun fiyata alıp üretim yapmalarını sağlamaya çalışırken ürettikleri ürünlerin de belirlenen fiyatlarla satılmasını ve halkın yüksek fiyatlar karşısında mağdur olmasını engellemek istemiştir. Devlet, narh sistemi ile mal ve hizmet fiyatlarında en üst sınırı tespit etmiştir (Kütükoğlu, 2006, s. 390). Fakat bazı durumlarda narh ile fiyatları tespit edilen ürünlerin belirlenen fiyatların üstünde satıldığı durumlar oluyordu. İncelediğimiz ayniyat defterlerinde İstanbul'daki kuruyemişçilerde çeşitli üzüm ve incirin halka yüksek fiyat ile satıldığı tespit edilmiştir (28 Cemaziye'l-Ahir 1239-29 Şubat Sene 1824). Devlet bu durum karşısında İzmir'den gelen kuruyemişlerin fiyatlarının araştırılmasını talep etmiştir. Kuruyemişlerin İzmir'de tüccar tarafından kıyyesinin esnafa kaç paraya satıldığı ve İstanbul'a gelinceye kadar kıyyesinin kaç paraya ulaştığının araştırılmasını istemiştir (BOA.BEO.AYN.d.10/s. 22).

5. ORDUNUN İHTİYAÇLARININ KARŞILANMASINA YÖNELİK TALEPLER

5.1. Asker Talebi

Ayniyat defterlerindeki bilgilerden devletin ordu ve donanmanın asker ihtiyacını karşılamak için zaman zaman İzmir'den asker talebinde bulunduğu görülmektedir. Belgelerdeki bilgilere göre istenilen asker miktarı tedarik edilip orduya gönderildiği gibi istenilen asker miktarının karşılanamadığı durumlar da olmuştur. Bu duruma örnek olarak 1227/1812 yılında İzmir'den ordu için asker istenmesi gösterilebilir. Belgede istenilen asker miktarının tedarik edilip çıkarılamayacağı konusunda İzmir'den mahzar gönderildiği belirtilmektedir. Birkaç kişi tarafından imzalanmış dilekçe olan mahzar ile (Devellioğlu, 2007, s. 572) İzmir ahali kendisinden istenilen asker talebinin affedilmesini istemiştir. İzmir'den gelen bu talep kabul görmemiş ve İzmir Mütesellimi İsmail Efendi'ye istenilen askerin ordu için gerekli olduğu bildirilmiş ve talep edilen miktardaki askeri yirmi güne kadar göndermesi istenmiştir (BOA.BEO.AYN.d.1/s. 80-81). Bir başka yazıda ise donanma için İzmir'den altı yüz nefer kalyoncu talebinde bulunulmuştur. Bu asker talebinin üç yüz elli neferi tedarik edilememiştir. Bu durum karşısında sadaret, geriye kalan askerin karşılanıp gönderilmesini istemiştir (BOA.BEO.AYN.d.1/s. 103).

Ayniyat defterlerinden elde edilen bilgiler bazı durumlarda askerlerin hangi amaçlar için istendiğini de göstermektedir. 1239/1824 yılında Rum fesadının ortaya çıkardığı sıkıntılar nedeniyle donanma için İzmir ve civarından gönüllü asker istenmesi bu hususa örnek olarak verilebilir. 19. yüzyılın başlarında 1804'te Sırların, 1821'de de Rumların isyanı bölgede dengeleri alt üst etmiş ve Osmanlı İmparatorluğu çok büyük sosyal ve ekonomik sıkıntılar içine girmiştir (Örenç, 2011, s. 6). Bu çalkantılı süreçte İzmir'den donanma için asker talebinde bulunulmuştur. Bu askerlerin kendi rızaları ile donanmaya katılmayı kabul etmeleri ve bu konuda hiçbir baskı ve zorlamanın yapılmaması istenmiştir (BOA.BEO.AYN.d.10/s. 70).

Rum fesadının kara ve denizde ortaya çıkardığı sıkıntılar karşısında 1241/1826 tarihinde donanma için Sığla sancağından kalyoncu istenmiştir. Sığla sancağından talep edilen kalyoncuların tedarik edilip gönderilemeyeceği mahzar ile bildirilip, asker affı talebinde bulunulmuştur. Sığla sancağının bu talebine olumlu bakılmamış, Rum isyanı ile mücadele

için askere ihtiyaç olduğu belirtilmiş ve istenilen askerlerin bir an önce donanma için gönderilmesi İzmir muhafızından istenmiştir (BOA.BEO.AYN.d.12/s. 100). Donanma için yine 1241/1825 tarihli başka bir yazıda ise dokuz yüz nefer kalyoncu ve mellahın (gemici, kaptan) istendiği görülmektedir. Talep edilen miktarda mellahın İzmir’de tedarik edilip gönderilmesinin mümkün olmadığı, mellah yazılacak kişilerin de bir işe yaramayacağı İstanbul’a bildirilmiştir (6 Recep 1241-14 Şubat 1826). Bu durum karşısında İzmir muhafızından altı yüz nefer kalyoncuyu acilen tedarik etmesi, üç yüz nefer mellahın ise bedellerinin tahsil edilip gönderilmesi istenmiştir (BOA.BEO.AYN.d.12/s. 110-111).

II. Mahmud tarafından 1826 yılında Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra Asakir-i Mansure-i Muhammediyye adında yeni bir ordu kurulmuştur (Özcan, 1991, s. 457). Yeni kurulan bu ordunun asker ihtiyacını karşılamak için de İzmir’den asker talebinde bulunulmuştur. 1243/1827 tarihli bir yazıda Sakız Adası muhafazasında bulunan Asakir-i Mansure-i Muhammediyye’den sakat ve yaşlı olan askerler çıkarılmış ve vilayetlerine gönderilmiştir. Bu durumda, Sakız muhafazasında görevli ordu için yirmi iki asker eksikliği oluşmuş ve eksiklerin tamamlanması için İzmir’den asker istenmiştir. Gönderilecek askerlerin on beş yaşından yirmi beş yaşına kadar genç, kuvvetli ve bekar ve aynı zamanda aslı ve nesli bilinen kişilerden olmaları İzmir muhafızından istenmiştir (BOA.BEO.AYN.d.16/s. 8-9). İstanbul, ihtiyaç olduğu diğer zamanlarda da Asakir-i Mansure-i Muhammediyye’nin noksanlarının tamamlanması için İzmir’den asker talep etmiştir (BOA.BEO.AYN.d.53/s. 96-97; BOA.BEO.AYN.d.54/s. 92; BOA.BEO.AYN.d.59/s. 194-195).

5.2. Fes Talebi

II. Mahmud tarafından askerlere fes giydirilmesi uygulaması getirilmezden evvel Sekban-ı Cedid askerleri şubara denilen altı, yedi, sekiz dilimli kalpak giyiyorlardı. Fakat bu başlığın dayanıksız olması nedeniyle yağmurda dağılması, güneşte solması üzerine II. Mahmud yeni bir başlık arayışına gitmiştir (Yiğit, 2014, s. 131). Yaz, kış giyilebileceği ve dayanıklı olduğu için sürekli yıpranmayıp hazine üzerindeki yükü azaltacağı düşünüldüğü için fesin kullanılmasına karar verilmiştir (Uzunçarşılı, 1954, s. 226).

Asakir-i Mansure ordusuna fes giydirilmesi kararının yansımaları olarak 1243/1827 tarihli bir belgede İzmir İhtisap Nazırı Ömer Lütfü Efendi’den İzmir’deki tüm terzilere görev dağıtımını yaparak saye çuhasından imal edilen önceki numune baz alınarak üç dört gün içinde dört bin adet fes göndermesi istenmiştir (BOA.BEO.AYN.d.16/s. 90). Zikredilen feslerin son derece dikkatlice üretilip hızlı bir şekilde gönderilmesi konusunda da Ömer Lütfü Efendi’ye ayrıca bir yazı gönderilmiştir (BOA.BEO.AYN.d.16/s. 107).

Fesle ilgili ayniyat defterlerine yansıyan bir başka husus ise merkez ve taşrada Asakir-i Mansure-i Muhammediyye askerlerine fes giydirilmesi kararlaştırılması sebebiyle fes imal edecek bir karhaneye ihtiyaç duyulduğunun belirtilmesidir. Dolayısıyla bu iş yerinde çalışacak fes işçisine ihtiyaç duyulmuştur. Kurulacak karhanede istihdam edilmek üzere bu işten anlayan kişiler var ise mürur tezkiresi verilerek İstanbul’a gönderilmesi istenmiştir. İzmir’de bu işi yapabilecek kişiler yoksa bile bundan sonraki süreçte fes imalini bilen

ustalar İzmir'e gelir ise hemen İstanbul'a gönderilmeleri İzmir muhafızından talep edilmiştir (BOA.BEO.AYN.d.16/s. 94).

5.3. Güherçile Ve Barut Talebi

Güherçile, barut yapımında kullanılan bir maddedir. Güherçile Osmanlı coğrafyasının neredeyse her bölgesinde üretilebilen bir hammaddeydi. Barut elde edilmesi pahalı bir madde olmamakla birlikte kullanıldığı saha göz önüne alındığında sıkı bir denetime tabi tutulmaktaydı (Kul, 2022, s. 320). Kullanıldığı alan itibariyle güherçile savaş sırasında devlet için büyük önem arz etmiş olmakla birlikte barış döneminde de üzerinde hassasiyetle durulan bir husustu (Hülagü, 2001, s. 73).

Ayniyat defterlerinde kayıtlı belgelerde İzmir'den güherçile talebinde bulunduğu görülmektedir. Bu talepler yeni kurulmuş ordu olan Asakir-i Mansure-i Muhammediyye'nin talimlerinde kullanılmak üzere gerekli barut ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılmıştır. Bu anlamda 1242/1827 tarihli bir belgede İzmir muhafızına kaime yazılmış ve bu kaime Adala ovasının güherçile ihraç ve imal işinin İzmir meyve-i ter gümrükçüsü Kapucubaşı Süleyman Ağa'ya verildiği belirtilmiştir. Fakat Süleyman Ağa Mısır tarafında görevli olduğu için güherçile ihraç ve imal işi İzmir muhafızına sipariş edilmiştir. Bu andan itibaren Adala ovasının güherçile ihraç ve imal işi İzmir muhafızına verildiği için bu bölgede üretilen güherçilenin takip edilmesi amacıyla İzmir muhafızından bazı isteklerde bulunulmuştur. İzmir muhafızından askeriyenin ihtiyacı olan yüksek miktardaki barut için güherçile üretimine ne derece önem verildiği ve şimdiye kadar ne kadar güherçile ihraç edildiğini bildirmesi istenmiştir (BOA.BEO.AYN.d.14/s. 183).

Güherçile hususunda İzmir muhafızına yazılan bir başka yazıda ise Adala ovasından şimdiye kadar yüz elli kantar güherçile üretilebildiği belirtilmiştir. Bu miktar az bulunmakla birlikte bu durumun sebebi olarak şiddetli yağmurların yağması gösterilmiştir. Asakir-i Mansure Muhammediyye'nin talimleri için barutun elzem bir ihtiyaç olması nedeniyle İzmir muhafızından güherçile imal mevsimi olan ağustos ayına kadar fazla miktarda güherçile imal edilmesi için gayret göstermesi istenmiştir. BOA.BEO.AYN.d.14/s. 211).

İncelediğimiz belgelerde devlet Asakir-i Mansure-i Muhammediyye'nin talimleri için gerekli olan barutu karşılamak için tüccarlardan barut mübayaa etme yoluna da başvurmuştur. Bu konu ile ilgili olarak 18 Cemaziye'l-Evvel 1244 (26 Kasım 1828) tarihli bir belgede İngiltere tüccarı olan ve gemi ile İzmir'e gelen Balak? adlı kişiden tahminen otuz altı bin kıyye İngiltere âlâ barutu İzmir İhtisap Nazırı Ömer Lütfü Efendi aracılığıyla mübayaa edilmiştir. Satın alınan barutun her bir kıyyesi için Balak adlı tüccara altışar kuruş verilmiştir. İzmir muhafızından söz konusu barutun güvenli ve sağlam bir yere konulması ve düzenli aralıklarla İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir (BOA.BEO.AYN.d.19/s. 119-121). 1245/1829 tarihli bir diğer belgede ise İzmir İhtisap Nazırı Ömer Lütfü Efendi'den Balak adlı tüccardan mübayaa edilen barutun hızlı bir şekilde İstanbul'a gönderilmesi talep edilmiştir (BOA.BEO.AYN.d.20/s. 138-139).

5.4. Tüfek Talebi

Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun kuruluşundan az bir zaman sonra Rusya ile başlayan savaş, ordunun tüfek ihtiyacını artırmıştır. Tüfek ihtiyacı Avusturya, İngiltere, Fransa ve diğer ülkelerden yapılan silah alımları ile karşılanmaya çalışılmıştır (Köse, 2022, s. 960). İncelediğimiz ayniyat defterlerinde devletin, Asakir-i Mansure-i Muhammediyye'nin tüfek ihtiyacını karşılamak için 11 Safer 1245 (12 Ağustos 1829) tarihli bir belgede İstanbul'da ikamet eden Galavani adlı tacirden dört bin sekiz yüz otuz adet tüfek satın aldığı görülmektedir. Belgede tüfeklerin her birinin yetmiş kuruş fiyat ile alındığı bilgisi bulunmakla birlikte söz konusu tüfeklerin bir an evvel ordu için gönderilmesi hususunda İzmir ihtisap nazırına ve İzmir muhafızına yazı gönderilmiştir (BOA.BEO. Hafaya.AYN.d.328/s. 62).

Ayniyat defterlerinde ayrıca Asakir-i Mansure taburları için 1244/1828-1829 yılında İzmir'den İzmir İhtisap Nazırı Ömer Lütfü Efendi marifetiyle beş bin tüfek mübayaa edilmesi istenmiştir. İstenilen miktar tüfekten ilk etapta bin sekiz yüz adedinin mübayaa edildiği bilgisi belgede yer almaktadır (BOA.BEO.AYN.d.19/s. 108-109).

5.5. Askeriyenin İhtiyaçları İçin Yapılan Diğer Talepler

Ayniyat defterlerinde İzmir'e dair yazılarda asker, fes, güherçile, barut, tüfek gibi taleplerin dışında askeriyenin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik talepler de olduğu görülmektedir. Bu belgelerden ilki Cephane-i Amire, Piyade-i Bostaniyan-ı Hassa ve Asakir-i Mansure süvarileri zabıt ve askerleri için gerekli olan kılıç imali ile ilgilidir. Osmanlı klasik çağında önemli bir esnaf gurubu olan kılıççı esnafı 19. yüzyıla gelindiğinde değişen koşullara ayak uyduramamış ve dağılmaya yüz tutmuştur (Akay, 2019, s. 739). Bu durum ile ilgili olarak 15 Rebiü'l-Evvel 1244 (25 Eylül 1828) tarihli bir belgede İstanbul'daki kılıççı esnafının otuz beş kırk nefer civarında olduğu ifade edilerek bunlarla ihtiyaç duyulan miktarda kılıç imalinin mümkün olmadığı belirtilmiştir. Bu yüzden sadaret kılıç ustası bulunacağını düşündüğü yerlerden biri olan İzmir muhafızına yazı göndermiş ve İzmir'de kılıç ustaları var ise yanlarına refakatçi verilerek İstanbul'a gönderilmelerini istemiştir (BOA.BEO.AYN.d.18/s. 71).

Askeriyenin ihtiyaçlarının karşılanması hususunda İzmir'den bir diğer talep ise Şark ordusu Seraskeri Rauf Paşa'nın maiyeti için 7 Recep 1238 (20 Mart 1823) tarihinde 150 mehari deve istenmesidir. Talep olunan develerin tedarik edilip sarbanbaşı Musa Ağa'ya teslim edilip, Serasker Rauf Paşa'ya gönderildiği bilgisi belgede yer almaktadır (BOA.BEO.AYN.d.8/s. 109).

Konuyla ilgili olarak incelenen belgelerde sadaretin yapılmakta olan topçu ve arabacı kışlalarında kullanılacak malzemeler için de İzmir'den bazı taleplerde bulunduğu tespit edilmiştir. Zikredilen bu kışlaların inşaatında kullanılmak üzere çiviye (mismar) ihtiyaç duyulduğu 16 Ramazan 1238 (27 Mayıs 1823) tarihli belgede belirtilmiştir. Topçu ve arabacı kışlalarının çivi ihtiyacının karşılanması hususunda İzmir'de, firar eden, katl ya da idam edilen gayrimüslimlerin terekelerinde bulunan bir buçuk varil çeşitli çiviye el

konulduğu bilgisi belgede bulunmaktadır. İzmir muhafızı ve firari gayrimüslimlerin muhalefatına memur Kapucubaşı Katıpzade Ahmet Ağa'dan bu çivileri uygun yabancı tüccar gemilerine yüklemeleri ve İstanbul'a göndermeleri istenmiştir (BOA.BEO.AYN.d.9/s. 41).

Donanma için İzmir'den katran nakli için de talepte bulunulmuştur. Katran Osmanlı donanmasında gemilerin kalafatlama işinde kullanılan bir maddedir. Bu şekilde geminin nem ve sıcaklığa karşı direnci artmakta ve kullanım ömrü uzamaktaydı (Taş, 2020, s. 1226). Bu konuyla ilgili olan belgede donanma için Menteşe ve civarından beş bin kantar katran istenilmiştir. Menteşe mütesellimi kendisinden istenen katranı temin etmiş fakat İstanbul'a nakledecek yabancı tüccar gemisi bulamadığını ifade etmiştir (26 Muharrem 1238-13 Ekim 1822, 22 Rebiü'l-Ahir 1238-6 Ocak 1823). Bu durum karşısında İzmir'den uygun bir müste'men gemisi kiralaması ve katranların bir an önce Tersane-i Amire'ye yollanması hususunda İzmir muhafızına yazı gönderilmiştir (BOA.BEO.AYN.d.8/s. 15-16, 57-58). Burada sadaretin kendisi için gerekli olan ürünleri İzmir dışından tedarik ettiği durumlarda da İzmir'e yönelik taleplerde bulunması dikkat çekmektedir.

6. SONUÇ

Ayniyat defterleri Osmanlı Devleti'nde merkez-taşra ilişkilerini ortaya koymak bakımından önemli bilgiler içermektedir. Bab-ı Ali'den taşradaki vali, mütesellim, voyvoda, ayan, gümrükçü, muhafız gibi pek çok mahalli idareci ve memurlara yapılması istenen işlere dair pek çok kaime, şukka ve mektup gönderilmiştir. 1812 yılından 1903 yılına kadar Anadolu, Rumeli tarafına ait ayniyat defterlerinde ve Anadolu ve Rumeli hafaya defterlerinde İzmir'deki yöneticilere hitaben gönderilmiş yazılar mevcuttur. Bu yazılardan bir kısmı İstanbul halkının ve ordunun ihtiyaçlarının karşılanmasına yöneliktir. İzmir yöneticilerine ve görevlilerine gönderilen bu yazılar doğrultusunda sadaretin İzmir'den talepleri bu çalışmada ele alınmıştır.

II. Mahmud döneminde merkezi yönetim İstanbul'un çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için İzmir'den birçok talepte bulunmuştur. Osmanlı'nın uyguladığı iaşecilik politikası gereği bu taleplerin bir kısmı İstanbul'un buğday, arpa, nohut, zeytinyağı, tahıl gibi zahireye yönelik ihtiyaçlarına ve ramazanda İstanbul halkı için önemi artan kahveye dairdir. Bunun dışında temel temizlik ürünü olan sabuna yönelik taleplerde fiyat artışları nedeni ile esnafın zorlandığı ve ihtiyaçlara cevap veremediği durumlar olmuştur. Yine II. Mahmud döneminde yaşanan iç ve dış gelişmeler de taleplerin seyri konusunda önemli birer etken olmuştur. Rum İsyanı sırasında kaçan ya da isyana katılan Rumların mallarına hazine adına el konulması, II. Mahmud'un yeni kurduğu ordu için asker talep etmesi, bu askerlere fes giydirilmesi kararı nedeniyle İzmir'den fes ve bu fesleri üretecek usta istenmesi ve bu askerlerin talim yapabilmeleri için baruta ihtiyaç duymaları ayniyat defterlerine İzmir ile ilgili yansıyan hususlardandır. Aynı zamanda 19. yüzyılda İzmir'in önemli bir liman olması, devletin İstanbul'un iaşesini sağlama noktasında yabancı tüccarlara mal verilmesini, stokçuluk, karaborsacılık ya da madrabazlık yapılmasını engellenmeye çalışması bölgenin ve bölgeden İstanbul'a giden ürünlerin önemini ortaya koymaktadır.

Ayniyat defterlerinde yer alan kayıtlar İstanbul'un ihtiyaçları için sadaretin zaman zaman İzmir sancağına müracaat ettiğini, bu müracaatların bazen zamanında bazen de gecikme ile yerine getirildiğini göstermektedir. Sadaretin talepleri zahireden askere ve İstanbul esnafının ihtiyaçlarına kadar değişiklik göstermekle birlikte, ihtiyaçların giderilmesi hususunda yerel yöneticilerden geçerli mazeretleri olmadığı takdirde bunları yerine getirmesi istenmiştir. Sadaretin talepleri taşradaki hangi yönetici kesimi ilgilendiriyorsa yazıların muhatabı olarak o yöneticiler seçilmiştir. Defterlerde yer alan belgeler İstanbul için istenen ürünlerin bir kısmının İzmir ve çevresinde üretilenler olduğunu, bir kısmı için ise İzmir'in transit bir aktarma merkezi olarak vazife yaptığını göstermektedir. Belgelerde yer alan bilgiler İzmir'den sadece İstanbul için değil ihtiyaç olan yerler için de talepler yapıldığını göstermektedir. Devlet mübayaalarında fiyatların düşük tutulması karşısında üreticilerin ürünlerini daha yüksek fiyat teklif eden tüccara sattığı, bunun da İstanbul'un ihtiyaçlarını karşılamada olumsuz etki yaptığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

- a-Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-ı Ali Evrak Odası, Ayniyat Defterleri, BOA. BEO. AYN.d. Anadolu Adi No:
1, 2, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 18, 19, 20, 27, 28, 30, 31, 32, 41, 44, 51, 53, 54, 59
BOA.BEO.AYN.d, 328 (Anadolu ve Rumeli Hafaya)
Cevdet İktisat,
BOA. C. İKTS 17/835
Cevdet Belediye
BOA. C. BLD 47/2320
- b-Tetkik Eserler
Akay, T. (2019). "Esnaf Teşkilatlarında Şirketleşme Sürecinde Kılıççı Esnafının Yeniden Örgütlenmesi",
Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 24, 739-752.
Akin, F. (2019). "Ayniyat Defterleri ve Hafaya Anadolu Tasnifine Dair Bir İnceleme", *OTAM*, 46/Güz, 1-14.
Aktaş, N. (1991). "Ayniyat Defteri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, 277-278.
Aydın, V. (2018). "1821 Yunan İsyanı Sırasında Selanik Sancağı ve İsyana Karşı Alınan Önlemler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXIII/2, 303-334.
Çiçek, R. (2022). *Ayniyat Defterleri Işığında Selanik, Tırhala, Varna Sancakları (1840-1864)*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
Çiftçi, C. (2004). "Osmanlı Dönemi'nde İstanbul'un İfaesinde Bursa'nın Rolü", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 16, Ankara, 153-171.
Çolak, F. (2013). "Anadolu'da Afyon Ziraatı ve Ticaretine Dair İzlenimler", *International Journal of Social Science*, C. 6, Sayı 1, Ocak 2013, 513-529.
Devellioğlu, F. (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
Eldem, E., Goffman, D., Masters, B. (2000). *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
Faroqhi, S. (1980). "İstanbul'un İfaesi ve Tekirdağ-Rodosçuk Limanı (16.-17. Yüzyıllar)" *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar II, 139-154.
Genç, M. (2010). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötügen Neşriyat, İstanbul.
Genç, M. (2013). "Yed-i Vahid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul, 378-383.
Genç, M. (2023). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi II*, Ötügen Neşriyat, İstanbul.
Goffman, D. (1995). *İzmir ve Levanten Dünya*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
Gökmen, E. (2018). "Ayniyat Defterlerinin Osmanlı Sosyo-Ekonomik Tarihi İçin Önemi, Bir Numaralı Anadolu Adi Ayniyat Defteri Örneği", *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 16, S. 4, 443-478.
Gökmen, E., Özdemir, Ö. Y. (2018). *Ayniyat Defterleri Işığında Aydın Vilayeti'nin İdari, İktisadi ve Sosyal Durumu (1866-1880)*, Libra Kitap, İstanbul.

- Göktepe, K. (2017). "İstanbul'un İaşesinin Temini Meselesi ve İstanbul'un İaşesine Katkı Sağlayan Bir Merkez: Tekirdağ Kazası (XVIII. – XIX. Yüzyıllar)", *Belleten*, C. 81, S. 292, 857-916.
- Güçer, L. (2011). "XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tabi Olduğu Kayıtlar", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 13, S. 1-4, 79-98.
- Güçer, L. (1964). *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, Sermet Matbaası, İstanbul.
- Günel, O. (2018). *624 Numaralı Ayniyat Defterine (H. 1266-1271/M. 1850-1855) Göre Osmanlı Devleti'nde Suçlar ve Cezalar (Değerlendirme Metin)*, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Güran, T. (2011). "İstanbul'un İaşesinde Devletin Rolü (1793-1839)", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 44/1-4, 245-275.
- Hülagü, M. (2001). "Osmanlı Devleti'nde Güherçile Üretimi ve Kayseri Güherçile Fabrikası", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 11, 73-93.
- Karabulut, Ö. (2021). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Taşrası Üzerine Bir Değerlendirme: Ayniyat Defterleri Işığında Ankara, Bursa/Hüdavendigâr ve Kütahya Sancaklarının Sosyal ve İktisadi Tarihi (1839-1864)*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kasaba, R. (1994). "İzmir", *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri (1800-1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Köse, O. (2022). "19. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Ordusunda Kullanılan Tüfekler Hakkında Bazı Mülahazalar", *History Studies*, 14/4, 955, 963.
- Kul, E. (2022). "Üsküp Nezareti Dahilinde Güherçile Üretimi (15. Yüzyıl Ortalarından 19. Yüzyıl Ortalarına)", *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 2, 320-351.
- Kütükoğlu, M. (2006). "Narh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul, 390-391.
- Mutaf, A. "Osmanlı Arşivindeki Ayniyat Defterleri," *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 7, Ankara 1996, 385-391.
- Örenç, A. F. (2011). "Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri", *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, S. 11, 5-32.
- Özcan, A. (1991). "Asâkir-i Mansure-i Muhammediyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul, 457-458.
- Özdeğer, M. (2015). "İstanbul'un İaşe ve Malzeme İkmalinde Vize Sancağının Yeri ve Önemi (XVI.-XVII. Yüzyıllar)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 214, 41-64.
- Öztürk, S. (2002). "Osmanlı'da Sabun Sanayi", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 781-790.
- Pamuk, Ş. (2014). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Poyraz, Ö., Öner, M. (2022). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cinayet ve Yaralama Vakaları: 478 Numaralı Ayniyat Katli Defteri Örneği", *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 73, 114-129.
- Poyraz, Ö., Doğan, C. (2023). "22 Numaralı Anadolu Ayniyat Defterine Göre Anadolu Eyaletinin Merkez-Taşra İlişkileri", *Selçuk Türkiyat*, Nisan, (57), 37-60.
- Sarıyıldız, G. (2002). "İstanbul Sabun Tahsisatı ve Bu Tahsisatta Sabuncu Esnafının Yükümlülükleri", *Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri*, *Bildiriler*, C. 1, 363-373.
- Tabakoğlu, A. (2014). "Osmanlı Döneminde İstanbulun İaşesi", *Bildiriler*, Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu II, 99-168.
- Taş, M. (2020). "18. Yüzyıl Osmanlı Donanmasında Zift ve Katran Temini", *Turkish Studies-Historical Analysis*, C. 15, S. 4, 1225-1242.
- Taşcan, A. (2021). "1876 Yılında Edirne Vilayeti'ndeki Asayiş Problemleri (826 Numaralı Ayniyat Defteri Verilerine Göre)", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (1); 179-193.
- Taşcan, A. (2021). "XIX. Yüzyıl Sonlarında Edirne Vilayeti'nin İdari, İktisadi ve Sosyal Tarihinden Bir Kesit (826 Numaralı Ayniyat Defteri Kayıtlarına Göre)", *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt 10, S. 1, 267-306.

- Taşlıgil, N., Şahin, G. (2019). “Türk Tarım Hayatında Kenevir/Kendir Yetiştiriciliğinin Yeniden Başlaması ve Yaşanan Gelişmeler”, *İstanbul Uluslararası Coğrafya Kongresi Bildiri Kitabı*, İstanbul, 20-22 Haziran 2019, 456-478.
- Uzun, A. (2015). “İstanbul’un İlaşesi”, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C. 6, 56-80.
- Uzunçarşılı, H. (1954). “Asakir-i Mansure’ye Fes Giydirilmesi Hakkında Sadr-ı Azamın Takriri ve II. Mahmut’un Hatt-ı Hümayunu”, *Bellekten*, C. XVIII, S. 70, 223-230.
- Ünal, N. (2020). “Osmanlı Şem’haneleri ve Mumcu Esnafı”, *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 2(3), 231-250.
- Yağlıdere, M. (2019). *624 Numaralı Ayniyat Defterine (H. 1266-1271/M. 1850-1855) Göre Osmanlı Devleti’nde Uygulanan Kürek Cezası*, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yıldız, S. (2021). *Ayniyat Defterleri Işığında II. Mahmud Dönemi Merkez-Taşra İlişkileri: Ankara, Bursa, Kütahya, Selanik, Tırhala Sancakları Örneğinde*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yiğit, A. (2014). “Edirne’de Asâkir-i Mansure İçin Fes Üretimi”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 14, 129-150.